

kraju ukazywało się sto różnego rodzaju periodyków polskich o zróżnicowanej żywotności.

Prezentowana publikacja jest niewątpliwie znaczącym osiągnięciem autora i stanowi cenną pozycję dla badaczy polonijnych oraz Brazylijczyków polskiego pochodzenia. Warto byłoby się zastanowić nad wydaniem, opierając się na tej książce, popularnego przewodnika śladami Polaków w Brazylii. Publikacji tego typu doczekały się m.in. polonika w Szwajcarii³.

*Ks. Sławomir Zych
Instytut Badań nad Polonią
i Duszpasterstwem Polonijnym KUL*

Ks. Józef Wołczański, *Między zagładą a przetrwaniem. Wybrane obiekty sakralne archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego na Ukrainie Zachodniej 1945-1991*, Kraków: Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię 2005, ss. 263, fot.

pozostało nam tylko miejsce przywiązanie do miejsca
jeszcze dźmierzymy ruiny świątyń widma ogrodów i domów
jeśli stracimy ruiny nie pozostanie nic
Zbigniew Herbert, Raport z oblężonego miasta

Książka ks. Józefa Wołczańskiego to pozycja szczególna. Tekstu w niej niewiele: ledwie 10 stron, w znacznej części wypełnionych suchą wyliczanką nazw miejscowości, nazwisk księży, dat, opisów funkcji, jakie pełniły w Związku Sowieckim odebrane katolikom kościoły. To wyliczanie jednak porusza: proste stwierdzenia o umieszczeniu w kościele kołchozowego chlewa, magazynu środków chemicznych, wysadzeniu murów po uprzednim rozgrabieniu wyposażenia, w sposób najbardziej bezpośredni ukazują nieludzki charakter reżimu komunistycznego z zaciekleścią i bezwzględnością niszczącego to, co dla ludzi najważniejsze. Uczucie bezradnego żalu narasta w czytelniku, gdy autor dopuszcza do głosu świadków odbierania kościołów Polakom i katolikom. Jest tych relacji kilka, odnalezionych przez ks. Wołczańskiego w polskich archiwach.

Ważniejsza jest druga część publikacji: ponad 700 fotografii obiektów sakralnych, kościołów i kaplic znajdujących się w 74 miejscowościach ziem wschodnich II Rze-

³ Zob. J. Zieliński, *Nasza Szwajcaria. Przewodnik śladami Polaków*, Warszawa 1999; *Szwajcarskie wędrówki z Jerzym Ruckim śladami polskich żołnierzy internowanych w Szwajcarii. Quer durch die Schweiz mit Jerzy Rucki auf den Spuren internierter polnischer Soldaten*, Warszawa 2000.

czypospolitej. Książd Wołczański starał się – z powodzeniem – aby każdy z dawnych kościołów rzymskokatolickich ukazany został na kilku fotografiach. W ten sposób nie tylko świątynie ukazują się nam z różnych stron i w różnym stopniu uszczegółowienia, lecz także – co ważniejsze – w kolejnych stadiach postępującej degradacji lub (dużo niestety rzadziej) renowacji. Jak stwierdza autor, recenzowana publikacja nie pretenduje do całościowego ujęcia, nie dokumentuje w pełni skali zagłady tradycji chrześcijaństwa i polskości na ziemiach Ukrainy Zachodniej dokonanej od 1939 r. rękoma komunistów i ukraińskich nacjonalistów. Jest jednak bezcennym świadectwem bogactwa kultury i poziomu rozwoju tych ziem w czasach I i II Rzeczypospolitej. A chociaż zniszczone barbarzyńsko świątynie nie powstaną z gruzów i popiołów, pozostaje nam pamięć i świadectwa, których tak wiele w swojej książce umieścił ks. Wołczański. Pozostaje życzyć autorowi sił w dalszych poszukiwaniach ikonograficznych.

Tomasz Panfil
Instytut Badań nad Polonią
i Duszpasterstwem Polonijnym KUL

Witalij R o s o w s k i, *Dzieje rzymskokatolickiej diecezji kamienieckiej w latach 1918-1941*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2008, ss. 322.

Recenzowana publikacja to preredagowana wersja doktoratu młodego badacza napisanego pod kierownictwem ks. prof. Stanisława Wilka i obronionego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w 2007 r. Książka W. Rosowskiego doskonale wpisuje się w coraz dłuższy szereg prac publikowanych przez pracowników KUL i instytucji z nim powiązanych, a dotyczących losów Kościoła na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej w czasach drugiej wojny światowej i Związku Sowieckiego, zniszczeń jego substancji materialnej i martyrologii księży i wiernych dokonywanych za przyczyną niemieckich hitlerowców, sowieckich komunistów i ukraińskich nacjonalistów.

Recenzowana praca jest pierwszą monografią dziejów diecezji kamienieckiej restytuowanej w roku 1918, a która po pokoju ryskim z 1921 r. w całości znalazła się w granicach państwa sowieckiego. Następnymi dwadzieścia lat to prowadzona przez komunistów bezwzględna i planowa akcja niszczenia chrześcijaństwa w diecezji, akcja uwieńczona sukcesem, przynajmniej w zakresie likwidacji bazy materialnej i eksterminacji kleru. Witalij Rosowski, opierając się w znacznej mierze na niewykorzystywanych dotychczas przez polskich badaczy archiwaliach ukraińskich – to wielka zasługa autora – doskonale ukazuje proces niszczenia struktur Kościoła katolickiego w diecezji kamienieckiej. Klarowna jest konstrukcja pracy: po lekturze krótkiego rozdziału pierwszego opisującego pierwsze trzy lata funkcjonowania odrodzonej diecezji kamienieckiej (do 1921 r.), czytelnik przechodzi do lektury czterech